

* RECENZE *

“Як слово наше озоветься...”

Ukrajnistika – minulost, přítomnost, budoucnost. Sborník vědeckých prací. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická. Ústav slavistiky, Brno 2004, 379 s.

Сучасні тенденції розвитку світової культури формують нові виклики для національних мов і літератур. Доба глобалізації вимагає зосередженості на репрезентативних для культурного простору нації ідеях і характеристиках, водночас із виразною спрямованістю культурної комунікації до універсальних моделей мислення і світосприйняття.

У цивілізаційному контексті новітнього часу особливої ваги набуває діяльність наукових колективів, які спрямовують зусилля на комплексне розв'язання освітніх, дослідницьких і просвітницьких завдань національної культури, що особливо важливо, коли йдеться про науковий осередок, який працює поза межами країни.

У слов'янському науковому світі Брненська школа україністики є відомою. Її основи закладаються ще в 1928 р., коли у Празі з'являється друком “Словесність слов'ян” славетного дослідника Франка Воллмана (Wollman, Slované. Slovesnost Slovanů), де автор звертає прихильну увагу і на українську духовну культуру. Історичні постаті українських інтелектуалів Петра Могили, Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького та ін., духовні центри національного відродження, такі як Острозька і Києво-Могилянська академії, вводяться видатним славістом у коло знакових віх європейської культурної історії.

Від 1928 р. і до сьогодні україністика в університеті ім. Т. Г. Масарика у м. Брно має певну логіку розвитку, тому що відбиває наукові, суспільні та політичні реалії ХХ і початку нового, ХХІ ст. Період накопичення братньою культурою знань про духовний світ українців, поповнення університетських бібліотечних фондів виданнями з історії та культури українців завершується в 1993 р. рішенням Міністерства освіти Чеської республіки відкрити на філософському факультеті Брненського університету спеціалізацію “українська мова та література”.

2003 року, з нагоди десятирічного ювілею українознавчих студій в університеті м. Брно, наукова громадськість проводить міжнародну конференцію, за результатами якої в 2004 р. видається збірник наукових праць (Ukrajnistika – minulost, přítomnost, budoucnost / Sborník vědeckých prací. – Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická. Ústav slavistiky, Brno).

Тематика видання відбиває особливості події: певне підведення підсумків у становленні україністики в одному з чеських осередків слов'янської культури, аналіз можливих напрямків розвитку пошукової та освітньої роботи в університеті,

окреслення перспектив україністики в Чехії, її славістичних центрах. І головне – видруковано наукові результати з історії та сучасності української словесності, культури, осмислено перекладознавчі здобутки, що завжди свідчить про прагнення культури до взаєморозуміння та взаємозбагачення.

Послідовною, як з огляду на зазначену проблематику, є структура рецензованого збірника, що включає комплекс питань, пов'язаних зі стратегіями дослідження української мови та дидактичних основ її викладання (розділ I), теоретичними і практичними аспектами вивчення української літератури (розділ II), проблемам перекладу (розділ III) та культурологічним осмисленням резонансних подій в історії становлення національного духовного світу (розділ IV).

Заслужують на увагу тематичні акценти, що на них зосередилися дослідники. Насамперед, це широкий спектр філологічних розвідок з історії україністики в європейському культурному ареалі (“Перші кроки україністики в Брненському університеті” Галини Миронової, “Vyučovanie ukrajinského jazyka na jednotlivých typoch škôl v Slovenskej republike” Марії Чижмарової, “Из истории изучения украинского языка в Австро-Венгрии (1848-1918). Венский и Грацский университеты” Германа Бідера, “Ukrajinská jazykoveda na Slovensku – vývin, súčasný stav a perspektívy” Ярмили Кредатусової та ін.).

Дослідження істориків становлення філологічних студій з україністики акцентують увагу передусім на інформативному збагаченні допитливого читача знаннями про українське мовознавство, українознавчі центри, про дослідників, які присвятили життя вивченню українського слова. Крім об'єктивної необхідності знайомства з науковими слов'янськими центрами, така дослідницька проблематика має й інший вимір – морально-етичний. Адже надзвичайно важливо не забути в часі і в людській пам'яті імена подвижників, чий науковий доробок долучився до становлення сучасних гуманістичних ідей. Про них у хронології становлення брненської україністики говорить Галина Миронова, їх місце в університетському середовищі Відня і Граца характеризує Герман Бідер. Факти історії і факти сучасності аналізуються як закономірний еволюційний вектор розвитку філологічної свідомості. На наш погляд, такий напрямок історико-гуманітарного спостереження дозволяє сформулювати чітке уявлення про спадкоємність у науці та є потрібним і дослідникам, і всім, хто цікавиться україністикою.

Актуальним у збірнику Брненського університету є цикл статей, об'єднаних навколо важливих фахових питань сучасної філології, зокрема еволюції української літературної мови та сучасної форми її побутування (Дарина Тетеріна-Блохін), дискусійних проблем словотвору – етапів та способів переходу іменників у прислівники (Йозеф Андерш), словотвірних можливостей назв діячів у зіставній диспозиції української та чеської мов (Оксана Антоненко), принципів зіставного опису словотвірних систем слов'янських мов (Олена Коряковцева) та ін.

У пошуковий спектр аналізу мовних явищ учасники конференції та автори збірника наукових праць включають граматичні одиниці, зупиняючись на частиномовній специфіці атрибутивних синтаксем (Олександра Гандзюк) – складній і неоднозначно опрацьованій в наукових підходах проблемі функціональної морфології. Зауважимо, дослідницька традиція аналізу атрибутивних синтаксем формує різні наукові парадигми, що спираються на ідеї структуральні, традиційно-описові, комунікативного синтаксису, стилістичні та ін. Потреба в їх продуктивному аналізі з ме-

тою узгодження чи принаймні врахування позицій дослідників давно вже на часі. Матеріал, який представила для обговорення Олександра Гандзюк, лише підтверджує таку необхідність.

Увага до функціонального та структурного синтаксису є виразно сформульованими тенденціями сучасної філології. Комплекс ідей, визначених ще наприкінці 40-х рр. празькою лінгвістичною школою (що є сьогодні симптоматичним із огляду на співвіднесення наукового пошуку з традицією, в якій вони сформовані) активно розробляється у слов'янському науковому світі. Важливо та значимо для нас, що перспективні дослідження з функціонального і структурного синтаксису українських лінгвістів дістають апробацію і стають предметом дискусії в середовищі зарубіжних славістів. Ідеться, зокрема, про роботи Анатолія Загнітка "Синтаксичні зв'язки у внутрішній структурі простого речення", Тетяни Мацицької "Структурна організація семантично елементарних речень із дієслівними предикатами", Оксани Невмиваки "Синтаксичні моделі із рефлексивною формою дієслова (на матеріалі диспозиційних типів деагентивних речень у чеській мові)", Наталії Кравченко "Interactivity as a communicative – discursive category".

Різні за постановкою проблеми та науковою аргументацією, статті слов'янських учених об'єднують спільна характеристика – розв'язання часткових питань мовознавства в контексті сучасних ідей гуманітарної науки з її спрямованістю до синергетичного знання. І в цьому, на наш погляд, є значна перспектива як славістичної, так і національної лінгвістики.

Літературознавчі розвідки славістів, представлені у збірнику, об'єднані не лише українською тематикою, але й новітніми підходами до проблеми концептуального осмислення ретроспективи і майбутнього розвитку україністики (Любича Бабота "Примітки до концепції розвитку і перспективи дослідження літературної україністики в Пряшівському університеті"; Ганна Гаджилова "Український національний герой в драматургічній інтерпретації XIX ст." та ін.).

Автори зупиняють дослідницьку увагу на спектральному аналізі особливостей самоідентифікації української літератури в текстових формах сміху (Геннадій Нога), розгортають можливості пізнання національної ментальності як чинника, що об'єднує історичну прозу другої половини XIX ст. (Надія Бойко), розглядають константи та змінні характеристики в описі суб'єкта, коли йдеться про українську прозу XX століття (Віра Жемберова). Коло наукових питань й аргументовані підходи до їхнього висвітлення дозволяють побачити можливості подальшої дослідницької роботи над ними і перебачити продуктивні результати.

Не можна оминати циклу робіт, зосереджених навколо ідей і постатей української культури, які визначили висхідні вектори її розвитку. Мартіна Трчкова зупиняється на особистості та діяльності Дмитра Чижевського, формулюючи афористичну оцінку його пошуковості як "міст між Заходом і Сходом". Не можна не погодитися з думкою Мартіни Трчкової, особливо коли йдеться про час і специфіку культурної традиції українського народу, а також формування істинних, ідеологічно незаангажованих науково-світоглядних критеріїв оцінки культурної спадщини. Дмитро Чижевський із такого погляду ще не є прочитаним, його творча особистість і творча діяльність лише схематично окреслені дослідниками. Тим важливішими, і що особливо цінно – саме в інтеркультурному контексті, є намагання наблизитися до наукової, а не популяризаторської оцінки доробку Дмитра Чижевського.

Авторський дискурс, ідіостилістична проблематика в цілому привертають увагу в рецензованому збірнику. Ольга Лефтерова звертається до інтерпретації інтексту як характерної риси латиномовного трактату С. Оріховського, Галина Бинова розглядає інтеграцію естетичних дискурсів у поезиці В. Шевчука, Віра Ленделова формує критерії та ознаки компаративно співвіднесених жанрово-художніх особливостей у Миколи Гоголя та Оксани Забужко. Дослідницькі тексти трансформуються у світоглядно-художні інтертексти, інтерпретовані частковості при їхньому послідовному аналізі дозволяють зробити загальні висновки – і ці висновки, безумовно, об'єднані навколо ідеї потужного розвитку української національної літератури.

Проблеми перекладу представлені у збірнику різними за методами аналізу підходами до явищ культурного засвоєння іномовної художньої реальності. Ігор Мельниченко розглядає еміграційний культурно-соціальний контекст, що зумовлює особливості поетичного перекладу, формулюючи диспозицію: "Юрій Дараган і Карел Гінек Маха: еміграційний аспект і переклад поеми "Май". Моніка Шевечкова, Тетяна Юржічкова, Рита Кіндлерова вивчають неоднакові за широтою питань, але рівною мірою актуальні перекладознавчі проблеми: принципи перекладу автурської прози Костянтина Паустовського (Моніка Шевечкова), можливості зіставлення особливостей перекладацької діяльності, коли йдеться про українську прозу і чеську поезію (Тетяна Юржічкова), аналіз української літератури в чеських перекладах, представлених в Інтернеті (Рита Кіндлерова).

Особливістю наукових збірників, які публікуються за підсумками конференцій, присвячених ювілейним датам, є певний тематичний і пошуковий синкретизм. Напевно, в цьому випадку його не можна поціновувати в категоріях методологічної цілісності. Увесь спектр неопрацьованих питань, які здатні об'єднати творчий пошук дослідників, актуалізується в тексті видання. Звідси в рубриці "Культура" поява різних за проблематикою та науковим узагальненням статей Петра Каліні "Урочисте відкриття пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві в 1903 р.", Георгія Коваленка "Український театральний конструктивізм: особливості генезиса и національного своеобразия" і Дануше Кшицової "От модерна до Ар Деко. Билибин – Нарбут – львовський Ар Деко".

Для української культурної перспективи, сформульованої сьогодні у векторі європоцентричності, названі роботи є особливо важливими. Адже вони інтерпретують культурний простір сучасного європейського мистецтва з погляду присутності в ньому українських ідей, самобутнього доробку українських художніх шкіл та їхнього впливу на становлення мистецьких напрямків Європи нового часу.

Московський дослідник Георгій Коваленко аналізує мистецький пошук українського конструктивізму – Олександри Екстер, Анатолія Петрицького, Вадима Меллера, Олександра Хвостенка-Хвостова, Леся Курбаса та інших знакових постатей нового мистецтва ХХ ст. – в контексті обґрунтування синкретичної щодо методологій дослідницької позиції: "конструктивізм, особливо конструктивізм театральний, виявився мистецтвом глибоко вкоріненим у традиції. Насамперед у традиції національні"¹.

Авторська теза, як зауважує й сам дослідник, не є однозначною в постановці проблеми та її аргументації. Існує потужний щодо фактології та концептуальної мотивації дослідницький напрямок, який *a priori* визначає конструктивізм в колі

інтернаціонального мистецького пошуку. Тим більш цікавим є доведення Георгієм Коваленком власної позиції. І що важливо для україністики, і навіть ширше – для славістики, фахове поцінування найбільших мистецьких надбань минулого століття як художньої реалізації “естетизму українського народного життя” (в авторському покликанні на бачення процесу Д. Чижевським)² і водночас – культурного феномена європейської цивілізації.

Жанр наукового збірника, і відповідно наукове багатоголосся в ідеях, методах, формах викладу і переконливості аргументації, не дозволяють рецензентові зупинитися на багатьох цікавих, проблемних і часом дискусійних статтях, представлених у виданні. Їх прочитає уважний науковець і, сподіваємося, знайде матеріал для власних роздумів. Важливо, що науковий збірник і м. Масарика університету у м. Брно стався. Сподіваємося, що він матиме майбутнє – і читачке, і видавниче, і дослідницьке.

¹ Коваленко Георгій. Український театральний конструктивізм: особенности генезиса національного своеобразия // *Ukrainistika – minulost, přítomnost, budoucnost / Sbornik vědeckých prací. – Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická. Ústav slavistiky, Brno. – 2004. – s. 349.*

² Там же, s. 356.

Лариса Шевченко

Sokolová, J.: Variantnost' v jazyku a variantnost' jazyka, vyd. Garmond, Nitra 2004, 98 str.

Variantnost patří mezi jazykové univerzálie, je podstatným znakem všech přirozených jazyků a žádný jazyk bez ní nemůže existovat a fungovat. Vztáhneme-li ji k pojmovému poli *systém – norma – úzus – kodifikace*, na první pohled by se mohlo zdát, že její váha s ohledem na jeho jednotlivé členy je různá. Ve skutečnosti však každý z nich existenci variantnosti nejen předpokládá, ale je jí podmíněn ve své vlastní existenci. Systém přirozeného jazyka funguje jako *pružná stabilita*, právě variantnost je předpokladem jeho vývoje. O normě a úzu má smysl hovořit výhradně z toho důvodu, že existuje fenomén variantnosti. A kodifikace by ztratila smysl, kdyby neexistovaly variantní tvary, z nichž pouze ty normativní jsou kodifikovány v jazykových příručkách, mluvnicích a slovnících.

Moderní světová lingvistika se touto problematikou zabývá zvláště od konce 50. let XX. století. Jako zásadní byla v tomto smyslu přijímána stať E. Coseria *Sincronia, diacronia e historia*, Montevideo 1958. V ruské, tehdy šfeji sovětské lingvistice se daná problematika stala předmětem široce založeného bádání od 60. let a desítky velmi závažných publikací na dané téma vyšly především v 70. letech XX. století. Protože existence variant je podmíněna časově, teritoriálně a sociokulturně, má její výzkum styčné body s makro- a mikrodiachronií, výzkumem nářečí i sociolingvistikou. Tak např. velmi cenné poznatky o stavu ruského jazyka přinesl projekt nazvaný z dnešního hlediska sice tendenčně, ale s metodami a výsledky zkoumání objektivně vědeckými, které vyšly pod názvem *Русский*